

Казка про Червоного Змія. роман

КУПИТИ

Наталя - молода сільська вчителька, родом із Полтавщини, яку з сестрою після Другої світової війни направили вчителювати в одне із сіл Галичини. У неї зростає допитливий та розумний, хоч, як і більшість хлопчиків його віку, бешкетливий син Михась. Незважаючи на дитячий вік, Михайлик часто ставить мамі дорослі питання, на які в тоталітарній державі небезпечно шукати відповіді: чому так бідують колгоспники, за що ув'язнили сусіда дядька Штефана, чому Москва - «старша сестра» Києва, хто такі «буржуазні націоналісти», чому більше не можна вірити в Бога. Та Михась навіть не здогадується, яку неймовірну таємницю приховує хата так званих «ворогів народу», у якій вони з мамою мешкають.

КАЗКА
ПРО
ЧЕРВОНОГО
ЗМІЯ

Юліана
Нестерович

Юліана
Нестерович

КАЗКА
ПРО
ЧЕРВОНОГО
ЗМІЯ

Нестерович Ю.В.
Казка про Червоного Змія : роман / Ю.В. Нестерович. — Тернопіль : Видавництво
Богдан, 2024. — 312 с.

ISBN 978-966-10-0254-7

© Ю.В. Нестерович, 2023

© Видавництво Богдан, виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2024

Наталя — молода сільська вчителька, родом із Полтавщини, яку з сестрою після Другої світової війни направили вчителювати в одне із сіл Галичини. У неї зростає допитливий та розумний, хоч, як і більшість хлопчиків його віку, бешкетливий син Михась. Незважаючи на дитячий вік, Михайлик часто ставить мамі дорослі питання,

на які

в тоталітарній державі небезпечно шукати відповіді: чому так бідують колгоспники, за що ув'язнили сусіда дядька Штефана, чому Москва — «старша сестра» Києва, хто такі «буржуазні націоналісти», чому більше не можна вірити в Бога.

Та Михась навіть не здогадується, яку неймовірну таємницю приховує хата так

званих «ворогів народу»,

у якій вони з мамою мешкають.

Юліана
Нестерович

Частина перша

МИХАСЬ

Ніколи не треба казати те, що думаєш

Червоні піонерські галстуки стискали нам із Юрком шиї, наче татарські ярма, але, звісно, таке порівняння, боронь боже, було висловлювати вголос, та й ім'я Бога згадувати заборонялося. Першим не витримав мій колега. Він стягнув із шиї тісну краватку і, недбало зіжмакавши в руці, засунув до кишені штанів. Я не забарився вчинити так само. Узагалі ми дуже рідко носили в школі червоні галстуки, хоча носити мусили. Учителі іноді робили зауваження, та частіше змовчували.

Напередодні випав дощ. Наша вулиця перетворилася в суцільне місиво з болота. Юрко ледь не втопив у ньому свого правого мешта. Ми його дістали, проте вже без підшви. Так мій колега й чимчикував, як та мудра дівчина, — і взутий, і босий.

Юрко виглядав дуже кумедно. Я провів аналогію з казкою вголос. Юрко не образився, навпаки — його це розвеселило. А взагалі я знав багато різних казок. Деякі розказувала мама, деякі сам повичитував. Коли цьотка Марія, мама Юрка, не годна була забавити свого меншого сина Василька, який вродився вередливим і постійно плакав, кликала мене, бо як я розказував йому казки, він сидів тихо. Деякі з них я сам придумав. Казали, що я дуже вдався в маму. Вона — учителька української мови і літератури. Але я педагогом бути не хотів. Учителі дітей на Великдень до церкви не пускали, не давали гаївки водити, у дзвони бити. Правда, не всі. Моя мама завжди вдавала, ніби нікого не помічає. Походить трохи навколо церкви і йде додому. А були такі, які ловили дітей під церквою і писали на список. У той час саме ліквідували нашу греко-католицьку церкву, і всі Богослужіння проводилися за православним обрядом. Ну, як ліквідували? Церква пішла в глибоке підпілля. Тих священників, які не хотіли приймати новий обряд, вивозили в Сибір. Та про те все я вже потім дізнався. Про справи політичні мама не дуже мені розповідала, поки врешті не стало очевидно, що далі мовчати вона не може, інакше заговорю я...

Ми з мамою до церкви не ходили, але Богу вдома молилися — так, щоб ніхто не знав. Бо якби довідався наш директор школи, то мама би

дуже плакала. Він її чогось не любив, часто на неї сварив. Моя однокласниця Ганка, директорова донька, якось сказала, ніби через те, що мама мене без чоловіка народила. Це для мене вже зовсім було дивно. Як то — без чоловіка? Тато в мене був. То й що, що вони з мамою не розписалися? Найбільше мене дивувало, яке до нас діло директору школи?

А байстрюком, тобто безбатченком, мене колись часто дражнили. Позаочі. Так, боялися, бо мій тато був головою колгоспу, став першим комуністом у нашому селі. Його навіть директор школи побоювався, тому старався не дуже маму зачіпати, хіба деколи казав, що для радянської людини дошлюбні відносини — ганьба. Особливо для радянської вчительки, яка приїхала зі славетного українського міста Полтави виховувати підростаюче покоління, яке будуватиме комунізм. Мама не була місцевою. Після інституту їх із сестрою, моєю цьоткою Катериною, направили вчителювати в наше село. Так мама мені розказувала. Я часто питав її, чи обов'язково мені будувати той комунізм, про який казав тато Ганки? Я взагалі завжди мріяв бути письменником, а не будівельником. Мама тільки сміялася, але якось сказала, щоб я ставив менше запитань, бо їй через мене і так кілька разів директор вичитував. Я, бачте, не відповідав образу вчительської дитини. А чому, власне, мав йому відповідати?

Але я більше нічого не питав. Не хотів, аби мама знову плакала, як тоді, коли до нас приходив директор. То було давно, я був іще малий. У день, коли сталася пригода з мештом Юрка, я мав уже майже одинадцять років, тож зміг би маму захистити. А до того мама часто плакала. Тоді, коли приходив директор, вони з ним дуже сварилися, і мама його вигнала. Потім плакала вночі, думаючи, що я не бачу. Але я бачив і запитав, чого хотів директор.

— Нічого, синочку, — відповіла мама, витираючи сльози, — дідько б його забрав.

— Директор каже, що Бога нема... То, виходить, дідька теж нема? — запитав я.

— Ти ж знаєш, що Бог є, правда?

— Знаю, — кивнув я.

— І ти будеш вірити в нього, незважаючи на те, що каже наш директор?

— Буду, — пообіцяв я.

— От і добре, — кивнула мама. — Спи, сину.

— А ви не будете плакали?

— Не буду.

— Мамо, — запитав я, — а як виглядає Бог?

— Мабуть, як людина, адже він створив нас за своєю подобою.

— А дідько теж виглядає, як людина? — запитав я.

— Не знаю, сину. Кажуть, що дідько з рогами і хвостом.

— То він, виходить, схожий на козу Маньку?

— Виходить, так.

Я трохи порозмірковував, а тоді сказав:

— Нє, мамо, я думаю, дідько більше схожий на директора школи, ніж на козу Маньку.

— Михасю...

— Що, мамо?

— Ти можеш багато чого думати, але ніколи нікому того не розкажуй.

— Навіть Юркові?

— Навіть йому.

— Чому? — не розумів я.

— Бо дідька дуже важко подолати. А твої слова його тільки розізлять...

— Я розумію, — з острахом кивнув.

Насправді я все розумів трохи по-своєму. Був упевнений, що диявол — це наш директор школи, а всі вчителі, які перед ним вислуговуються, грішники, що на тому світі лизатимуть гарячі пательні. У мене була власна небесна і пекельна ієрархія, щоправда, тільки в межах рідного села. Були ті, кого я вважав ангелами й апостолами, були чорти і чортиці, були звичайні люди, до яких зараховував і себе. Не вистарчало тільки Бога. Я шукав його в обличчі кожної людини, проте не знаходив.

І ще не знав я, до кого зарахувати маму. Вона була занадто красивою для того, щоб у моїй уявній ієрархії посідати місце звичайної людини. Юрко казав, що моя мама схожа на Діву Марію, проте я з ним не погоджувався. По-перше, Діва Марія є матір'ю Христа, а у моєї мами син я, зовсім не святий. До того ж у нас у stodolі була схована фігура Божої Матері, і я переконався, що вона далеко не така гарна, як моя

мама. Юрко запевнив мене, що так казати — великий гріх. Але що я пороблю, якщо це правда, якщо я так думаю? І тоді згадав мамині слова: ніколи не треба казати іншим те, що думаєш.

Невизначеність щодо ролі мами в моєму уявному світі мене дуже бентежила. Якось я спитав стару бабу Маньку, про кого в Біблії пише, що вона була найкрасивішою жінкою у світі. Баба подумала і сказала, що у Святому Письмі такого нема, а вона ж його перечитала повністю — колись ходила до школи, і її там навчили читати і трохи писати. Я зробив висновок, що серед усіх старих людей, із якими можна поговорити на релігійні теми, баба, певно, наймудріша, і сказав їй це. Мої слова їй дуже сподобались, і ми почали розмірковувати, хто б міг бути найкрасивішою жінкою в Біблії. Баба запропонувала Сару, дружину Авраама, але мені це не сподобалося, бо Сара була старою. Баба заперечила, сказала, що вона не завжди була старою. Я запитав, чи йдеться в Біблії про те, що в молодості Сара була гарною. Баба відповіла, що говориться лише те, що вона була безплідною, але на старість Бог подарував їй дитину. Я зробив висновок, що Сара однозначно не підходить. Певно, вона не була дуже вродливою, якщо в Біблії про це не говориться, та й мама народила мене не в старості, а будучи молодою, тож із Сарою вони зовсім не можуть бути схожими. Хоча дещо таки підходило. Наприклад, те, що в Авраама, крім Сари, була ще Агар, яка народила від нього дитину. У мого батька теж є інша жінка.

Я запитав у баби, чи говориться в Новому Заповіті про якихось красивих жінок. Баба не згадала нікого, крім блудниці Марії Магдалини. Я запитав, хто то така. Баба пояснила, що то була дуже грішна жінка, яка мала багатьох чоловіків, але її життя змінилося після зустрічі з Христом. Вона навернулася на праведний шлях. Я запитав, чи була вона вродливою. Баба сказала, що достеменно цього не пам'ятає. Проте я вирішив, що якщо ту жінку кохало багато чоловіків, то, мабуть, таки була. Баба заперечила, сказавши, що кохають не лише красивих. Що гарним якраз буває дуже важко знайти пару. Я не розумів, чому так, але вирішив, що баба таки має рацію, бо ж моя мама — найкрасивіша жінка, яких я знав, а заміжньою вона ніколи не була. Це несправедливо. Коли я виросту, то обов'язково знайду собі таку жінку, як моя мама.

Я сказав про це Юрку, допомагаючи витягати з болота мештик. Він важко зітхнув:

— А я не хочу, жиби моя жінка була така сама сварлива, як мама. Нині точно буду битий за мешти.

— Та вони старі, то й пірвалися. Ше й великі на тебе.

— Старі. В них ще мої тато ходили. До арешту.

Я знав, що тата Юрка забрали поліцаї чотири роки тому, бо він обікрав магазин. Але Юрко мені казав, що його тато — не злодій, що крав не для себе. А для кого, так і не сказав. Але я знав: Юрко — не брехун. І його тато, вуйко Штефко, був чесною і доброю людиною. Що ж то за поліцаї такі, що, не розібравшись, що й до чого, людину в криміналі закривають?

Після арешту вуйка Штефка Юрко з мамою дуже бідували. Напевно, тому цьотка була така сердита. А ще вона працювала дояркою в колгоспі, а то була дуже тяжка робота.

Дорогою до школи ми з Юрком не знайшли кращого заняття, як битися портфелями. Я розілляв чорнило, а колеґа викинув у болото книжки. Вже біля школи Юрко раптом притих, а тоді сказав:

— Дивися, твій тато...

Я підвів очі. Справді, то був мій тато. Я здивувався, побачивши його, бо ж моя сестра Наталя була зразковою ученицею, її батьків ніколи не викликали до школи.

Тато теж мене побачив. Йому стало якось наче не по собі, як і зазвичай, коли ми здибалися. Але тато був добрим чоловіком. От і зараз він закликав мене до себе.

— Ти як? Здоровий? — запитав він, зиркнувши на мене спідлоба.

— Здоровий, — кивнув я.

— Як... школа?

— Добре, — збрехав я.

— А мама? Здорова?

— Ая, здорова.

— Нині в школі перевірка, то будь слухняним.

— Добре.

Тато якось незграбно поплескав мене по плечу, а тоді дістав із кишені копійки.

— На. Слухайся маму.

— Добре. Дякую, — сказав я, вхопивши копійки.

Юрко переминався з ноги на ногу позаду мене. Я підійшов до нього. Повз нас пробігло трійко дівчат. Вони зацікавлено поглянули на мене і зашепотілися. Мабуть, про те, що й так усі знали: що мама народила мене від чоловіка рідної сестри.

Він файний хлопець

Класна керівничка повторила батькові слова.

— Діти, сьогодні в нашій школі перевірка. Ви чому не в галстуках? Швидко одягніть!

Наша класна керівничка викладала математику. Того дня вона була як нова копійка. Математичка любила файно зібратися, навіть виписувала якісь часописи з лахами. Того дня прийшла зібрана у свій довгий чорний плащ, який здалеку нагадував рясу священника. І хоч у ньому, либонь, вже було душно, математичка тим зовсім не переймалася. Вона була ще молода і, певно, думала, що ті лахи допоможуть їй знайти кавалера. Колись до неї ходив вуйко Юрка, який вчився в Чернівецькому університеті. Але одного разу під час здибанки із математичкою сталася неприємність, пов'язана з надмірним газоутворенням у її кишечнику, і вуйко Юрка після того до неї більше не ходив. Він собі поїхав до Чернівців, а постраждав мій колега. Математичка Юркові весь рік оцінки занижувала.

Ми скоро дістали із кишень наші галстуки. Юркові пощастило: математичка побачила, як він був узутий, і спроводила його додому. Дмитро Осип'юк, який жив зі мною на одній вулиці і теж був по вуха в болоті, хоч і в обох мештах, витягнув свій галстук, випадково кинув його на землю і ще й на нього став, бо зашпортався. Поки математичка на нього верещала, я акуратно пов'язав червоний галстук. Проте вчительці щось не сподобалося:

— Михайле, твій галстук чого такий зімнятий? Ану нарівняй!

А як тут нарівняєш?

— Йосипе, ти тримай, а я буду тегнути! Так розрівняємо! — попросив я однокласника.

Той радо погодився, тим більше, що його галстук теж потребував такої процедури. Йосип вхопив за один кінець, я — за інший, і ми рвонули піонерський атрибут кожний до себе. Нещасна шматка не витримала такої екзекуції і розірвалася надвоє. У цей момент обличчя вчительки набуло справді пекельного виразу (недарма математичку я зарахував до чортиць). Збагнувши, що зараз буду битий, з острахом

роззирнувся навколо, щоб знайти шлях до відступу. Бігти до дверей — зась. Математичка спіймає. І тоді я чкурнув через вікно. Добре, що мій клас був на першому, а не на другому поверсі. Я чув, як вчителька називала мене навздогін тими словами, які, якщо вірити маминим розповідям, можуть спровокувати ріст рогів і хвоста.

Я наздогнав Юрка. Попереду був цілий безтурботний березневий день. Що трапиться потім, ми не думали, хоч знали. Юрка виб'ють, мене просто вилають.

— Тобі добре, — часто зітхав колеґа. — Мама тебе не б'є.

— Краще б уже била, — зізнавався я.

Мамин погляд ніколи не залишав байдужою мою совість.

Ми подалися на бомби, подалі від людських очей. Це місце за селом неподалік від лісу, яке називали так через те, що там було багато вибухівки часів Другої світової війни. Я навіть якось знайшов справжню гранату, але нікому, крім Юрка, не признався. Не хотів, щоб її забрали і знешкодили. Я тримав гранату у схованці, про яку також знав тільки Юрко. Ми пішли перевірити, чи на місці мій скарб. Граната була там, де я її залишив.

— Підірву нею директора, якщо він ще раз образить маму.

— А де ти її знайшов? — поцікавився Юрко.

— А, тут недалеко.

— Може, там є ще єдна?

— Нє, нема. Я добре дивився. Але можна пошукати ще.

Ми шукали довго, проте так нічого і не знайшли. Добряче зголодніли. Юрко вийняв із портфеля дві байди хліба — поцукровані і политі зверху водою.

— На, — простягнув колеґа мені одну з них.

— Жаль, жи мій портфель лишився в школі. Мама палиничок дала. Пекла вчора.

— А моя мама не пече палиничок.

— Не вміє хіба? — здивувався я. — Чи не має коли?

Я знав, що цьотка Марія цілими днями на фермі робить, доїть корів. Вдома хіба тільки ночує.

— Нема з чого, — розвів руками Юрко.

— А-а-а, — сказав я, і мені стало якось соромно за те, що в мене є палинички, а в Юрка нема.

— А я знаю одне місце, де точно є боєприпаси і зброя, — несподівано сказав колеґа.

Я аж закашлявся від несподіванки. Юрко погупав мене по плечах.

— Звідки ти таке знаєш?

Юрко вагався, чи можна мені довірити таємницю.

— Ти ж не викажеш мене? — нарешті запитав він.

— Хіба я Юда?

— Тато сказав, — відповів Юрко. — Ще до арешту.

— А він звідки знає?

— Я не питав...

— Він тобі казав? — із недовірою запитав я.

— Не мені.

— Ти підслуховував?

— Випадково почув.

— То кому казав? Цьоці Марії?

— Не, одному свому знакомому.

— Ого, — тільки й вимовив я. — Ну, і де та зброя?

— В полі біля хреста закопана.

— То пішли відкопаємо! Чи ти се боїш?

— Не боюсе! Але не знаю точно, де саме. Тато казав, скільки кроків і в який бік рахувати від хреста, але я не памнетаю.

Я розчаровано зітхнув:

— Ну, як можна було таке не запамнєтати!

— Та малий ше був.

— Цікаво, хто її там закопав, і звідки твій тато про неї знає.

Юрко мовчав.

— Не знаєш, глибоко вона там закопана?

— Не знаю. Коли тато вийде з тюрми, я про все його розпитаю.

— Якщо він тобі розкаже.

— Розкаже, — запевнив Юрко. — Я тоді буду вже зовсім великий.

— А коли він вийде?

— Мама каже, десь за сім років.

— То це довго, — зітхнув я. — А якщо ще хтось про ту зброю знає, може викопати до того часу.

— Ніхто більше не знає.

— Як? А той знакомий твого тата?

— Вмер.

— Як? Коли?

Ця історія все дужче й дужче бентежила мою уяву. Я згадав «Острів скарбів» Стівенсона, мою улюблену книжку, яку мама подарувала того року на день народження, і майже впевнився, що не просто так помер цей загадковий незнайомець.

— Не знаю.

— То звідки знаєш, жи вмер?

— Знаю.

— Ти якийсь дивний, Юрку. Щось від мене таїш. Я думав, ми колеги.

Потім згадав пораду мами: не говорити те, що думаєш. Може, цьотка Марія теж так наказала робити Юрку? Але ж то зовсім інше! Я постійно думаю про те, за що мені і моїй мамі може нашкодити дідько (тобто, як ви вже знаєте, директор школи і такі, як він). Наприклад, чому колись було можна молитися Богу, а тепер не можна? Чому Москва — старша сестра, якщо Русь була Київською? Чому треба носити червоні краватки? Чому, якщо в колгоспі все спільне, люди не можуть брати, скільки їм треба, сіна, бараболі, молока, і куди те все дівається? Чому люди бідують і не мають з чого навіть спекти палинички? Хто такі куркулі і що погане вони робили? Чому мою маму із цьоткою направили на роботу в наше село аж із Полтави? Чому для того, щоб народити дитину, треба обов'язково мати чоловіка? Чому Осип Дмитрович працює шкільним бібліотекарем, якщо вчився на священника? Чому селянам не видають паспортів? І чому я неодмінно мушу стати будівельником і будувати той комунізм, якщо не хочу цього робити? Але в переліку моїх небезпечних думок ніколи не було тих, які пов'язані зі зброєю. То чому Юрко не говорить про це відверто? Невже директор школи може покарати навіть за них?

Після обіду ми пішли на пасовисько. Там хлопці грали в карти. Це було дуже цікаво. Особливо, коли дійшло до бійки, бо хтось із хлопців вирішив, що його суперник махлює. Потім прийшла моя сусідка, цьотка Славка, і забрала карти. Вона чомусь дуже не любила, коли хтось в них грав.

— Ну, най вони, гицелі, але й ти, Михасю? Твоя ж мама вчителька! Чекай-чекай, я їй всьо розкажу!

— Цьотко, та віддайте карти! — просив хтось із хлопців. — Ми ж нічого поганого не робимо...

— Карти — то від лукавого! — совістила нас цьотка.

Колись я думав, що цьотка Славка дуже стара, тому здивувався, коли взнав, що їй трохи більше років, ніж мамі. Вона завжди була насуплена, постійно бурчала і по-чорному бідувала. Жила сама після того, як вмерла її свекруха, а чоловік загинув на війні. Мала доньку, яка на той час вже віддалася до сусіднього села. У цьотки Славки було тільки одне око, але мене то ніколи не лякало, мабуть, тому, що я до цього звик. Вона з якоюсь дивною недовірою ставилася до вчителів, але мою маму дуже любила. І ще любила котів. Скільки їх у неї було! Сама голодувала, а котам віддавала останнє. Мама їй часто помагала: і одягом, і харчами.

— А ти чого не вдома, Михасю?

— Та вже йду.

На плечах цьотка несла верету із якоюсь хоптою.

— Давайте поможу, — запропонував я.

— Та то тяжко, — відмахнулася вона.

— Нічо. Ви ж знаєте, жи я моцний. Давайте.

Цьотка з полегкістю зітхнула і завдала мені на спину верету.

— Як змучишся, віддаш мені знов. Але не мовчи — як буде тяжко, то кажи.

— Та не тяжко.

— Ото має твоя мама помічника...

Ми йшли мовчки, аж поки Юрко не запитав:

— Цьотко, а нашо вам тої хопти?

— Та слабую капку. Ноги дуже болять. А та хопта помічна.

— І що з нев робити?

— Прикладати до ніг.

— А нашо вам її так багато?

— Засушу, і буде з чого гарбату в зимі робити.

— З неї ще й гарбату роблять? — здивувався я.

— Вона від всяких слабостей помагає.

Я знав, жи про цьотку говорили, ніби вона ворожбою займається, але то була неправда. Вона виливала віск, лічила травами... Але яка ж то ворожба?

Додому ми дійшли дуже скоро. Верета й не була така тяжка. На дорозі стояла мама і балакала про щось із вуйком Стахом.

— О, диви, йдуть! Експлуататори! — помахав він на нас пальцем.

Це було улюблене лайливе слово вуйка Стаха. Мама осудливо і водночас втомлено глянула на мене.

— Не сварисє на него, — заступилася цьотка Славка. — Він файний хлопец. І він, і Юрчик Маріїн. А в карти, вони обіцєли мені, жи грати більше не будут, — запевнила сусідка.

Що таке буржуазний націоналізм?

Я чекав на покарання, хоча б словесне, але того дня мама мене зовсім не сварила. Мені це видалось дивним. Я побачив на столі розгорнену збірку поезії Володимира Сосюри, і все стало зрозумілим. Мама дуже любила цього поета, особливо вірш «Васильки». Завжди плакала, коли його читала. Я не любив Сосюру за те, що він доводив маму до сліз, проте мусив визнати, що це свідчить про неабиякий письменницький хист. Можна змусити людину плакати багатьма способами: зробити їй боляче, розповісти про біль інших, налякати її, принизити. Для цього не треба мати неабияких здібностей. А розчулити людину до сліз кількома невинними, гарними фразами, типу: «Відпливають роки, як хмарки, над нами, і отак же в полі будуть двоє йти», здатні лише одиниці. Хоч і таких людей, як мама, зізнатися, неважко довести до сліз. Звісно, Сосюра — це не те, що наш директор школи. Той так красиво говорити не вміє.

Біля столу стояв мій портфель. Мама щось шила. Дивно, але вона ні словом не дорікнула мені. Я вийняв із портфеля зошити. Вони всі були вимащені чорнилом. Я запхнув їх назад і зітхнув.

— І що будемо робити, сину? — несподівано обізвалася мама.

— Ви про що, мамо?

— Сьогодні директор робив мені через тебе зауваження. І викликав твого батька до школи. Чому ти розірвав галстук? Ти знаєш, що через це у нас можуть бути великі неприємності?

— Які? Директор знов на вас кричав?

— Не можна так поводитися із символом піонера.

— Я випадково. Ми з Йосипом хтіли просто нарівняти краватку, бо вона зімнялася.

— А чому втік зі школи?

— Боявся, жи математичка буде мене бити.

— Не математичка, а Марія Павлівна, — виправила мама. — Ти вивчив вірш на завтрашній урок літератури?

Я заперечно похитав головою.

— Як я питатиму інших учнів, якщо мій син буде не готовий?

— Ви самі кажете, жи на уроці я вам не син, а учень.

— Насамперед ти мій син.

— Я знаю багато віршів. Якийсь розкажу.

— Ні, розкажи зараз. Я хочу послухати, щоб не вийшло, як минулого разу.

— Ну, мамо... Скільки можна згадувати?

— Мені було соромно за тебе. Як можна було замість: «На майдані коло церкви революція іде...» сказати: «На майдані коло церкви сліпий лисого стриже...»?

Я засміявся, згадавши той випадок.

— Я ж пояснював: не знав вірша, а Юрко мені підказував. Я просто не розчув...

— Ні, ти сказав це навмисне. Як можна таке почути? Сліпий лисого стриже!

Мама засміялася. Я зрозумів, що вона на мене не гнівається.

— А якби на уроці була не я, а якийсь інший учитель? Хочеш, щоб нас звинуватили в буржуазному націоналізмі і вислали в Сибір? — посуворішала мати.

— А що то таке — буржуазний націоналізм?

Я часто чув це словосполучення, але не розумів, що воно означає.

— А таке, за що колишні власники будинку, в якому ми живемо, тепер у краях... Не столь атдальонних, — перейшла мама на російську.

— А що то за краї?

— Сибірські.

— Там, де холодно? — скулився я.

— Там не тільки холодно.

— А що таке зробили колишні власники цього будинку?

— Їх звинуватили в антирадянській політиці.

— А що ж вони зробили? — не розумів я.

— Ставили дурні запитання, — посуворішала мама. — Хіба я даремно кажу тобі: «Мовчи!».

Відтоді я дуже часто думав про людей, які раніше жили в нашому будинку. Знав, що колись, до мами, тут мешкали інші люди, але про них говорили неохоче. Пробирав розпитати у цютки Каті, але вона наказала мені мовчати. Запитував у тата: він просто сказав, що то були вороги народу. Але хто такі вороги народу, я не знав. Мабуть, вони

зробили щось дуже погане. Настільки погане, що про це навіть говорити було страшно.

— Ви думаєте, що я не зрозумію, тому й не розказуєте. Але я ж уже дорослий!

— Я просто боюся за тебе. Ти — все, що в мене є.

— А тато? Чому він не одружився з вами?

— Твій тато — дуже хороша і порядна людина. Ти не повинен на нього ображатися. Колись я тобі все поясню.

— Чому не зараз? Я вже не маленький!

— Певна річ, ні. Але є причини, через які я не можу розказати тобі всього.

Мамині слова звучали дуже незрозуміло, але саме так балакають із дорослими людьми, тому я кивнув, зробивши вигляд, що все розумію, хоч сам нічого не розумів.

— Мамо, а можна, я вам розчешу волосся?

— Тільки якщо розкажеш вірш.

— Добре.

Я любив мамине волосся і часто розчісував його перед сном. Ніхто із жінок нашого села, ніхто з дівчат навіть подібного не мав: такого довгого, пишного, кучерявого, воно нагадувало тугу в'язанку пшеничних колосків. Я спостерігав, як мама заплітає косу, і захотів навчитися собі. Врешті, я не бачив у цьому нічого поганого. Якщо в мене буде донька, мені, може, доведеться її заплітати, якщо, наприклад, дружина не матиме змоги, або якщо вона кудись поїде. А може, в мене не буде дружини, тільки донька. Як ось у мами нема чоловіка, тільки я.

— Розказуй вірш.

— *Васильки у полі, васильки у полі,*

і у тебе, мила, васильки з-під вій,

і гаї синіють ген на видноколі,

і синіє щастя у душі моїй.

Одсіяють роки, мов хмарки над нами,

і ось так же в полі будуть двоє йти,

але нас не буде. Може, ми квітками,

може, васильками станем — я і ти.

*Так же буде поле, як тепер, синіти,
і хмарки летіти в невідомий час,
і другий, далекий, сповнений привіту,
з рідними очима порівняє нас.*

Я закінчив розказувати вірш, проте мама мовчала.

— Ну як? — запитав я.

Глянув на неї і побачив, що вона плаче.

— Що таке? Чому ви плачете? Хіба я погано розказав?

— Ні, ти дуже добре розказав. Дякую, що вибрав мій улюблений вірш. Іди сідай за уроки. Багато вчити на завтра?

— Математику, але я зовсім нічого не розумію.

— Попроси вчительку, нехай ще раз тобі пояснить.

— Та вона сама не знає!

— Як не знає? Вона ж учителька!

— То й що? Вона спершу пише на дошці одне, ми переписуємо, тоді вона каже: «Ой діти, то не так!», усе стирає, починає спочатку... І так може бути кілька разів за урок!

— Добре, показуй завдання. Спробуємо розібратися.

Я дістав вимащений чорнилом підручник.

— А це що? — здивувалася мама. — Як можна бути таким неакуратним? Ось твій тато...

Мама несподівано замовкла. Я здивувався, бо зазвичай вона дуже рідко згадувала батька.

— Що — тато? — запитав я.

— Він дуже акуратний. У всьому. І дисциплінований.

— Нам усі в школі кажуть брати з тата приклад, бо він — комуніст.

Мати спохмурніла.

— Твій тато — хороша людина, — ухильно сказала мама.

— А ви його любите? — несподівано запитав я.

— Люблю.

— А він вас?

— Теж.

— А чому він одружився з цьоткою Катериною?

— Життя складне, Михасику. Ця задача?

Я кивнув. Мама насупила брови.

— Ти лягай спати, а я візьму зошит до своєї хати, подумаю і напишу розв'язок.

— Але ж мамо... — я здивовано вигнув брову.

Мама ніколи не виконувала за мене домашніх завдань. Навіть із української мови. Вона завжди казала, що це неправильно, і завдань для контрольної ніколи не показувала, скільки я її не просив. А тут...

— Я не хочу, щоб Марія Павлівна ще дужче на тебе розсердилася, тому сьогодні тобі допоможу. А завтра попрошу Гната Пилиповича, щоб він пояснив тобі те, чого не розумієш.

Уночі я багато думав про людей, які колись жили в нашій хаті. Мені було страшно. Здавалося, що вони колись повернуться і помстяться за те, що ми з мамою живемо в їхній хаті. Несподівано щось застукало по стрісі. Я злякано сіпнувся і прислухався. Мама поряд не було. Ми ночували в різних хатах. Їх було аж чотири. Зазвичай у селянських хатах було по дві хати, і всі спали в одній. Зимою ми з мамою теж спали в одній, щоб менше палити.

Мені було дуже страшно, я вже навіть хотів розбудити маму, але раптом стало за себе соромно. Такий великий — і бігти до мами. Я підійшов до вікна і визирнув на двір. Дощ. То він стукав по стрісі. А я вже перелякався. Ну, й дурний.

Та то багато-кого вивозили

Вранці, коли я прокинувся, побачив, що на столі лежить мій зошит із математики. Усередині був вкладений аркуш із акуратним маминим почерком. Я швиденько переписав задачу і почав збиратися до школи, але ще перед тим вийшов на двір, аби погодувати курей. Це був мій щоденний обов'язок. Дивне відчуття, що за мною хтось спостерігає, не покидало мене весь час, поки я годував курей. Мені стало моторошно. Я згадав розмову з мамою, яка відбулася напередодні, і злякано роззирнувся довкола. Проте ніяких ворогів народу ніде не було. Через дорогу сусідка цьотка Славка рубала патики. Я подумав, що це занадто важка робота для жінки, але цьотка жила без чоловіка. Мамі рубав патики вуйко Лодзьго з колгоспу. Його прислав тато. Але до цьотки Славки не було нікому ніякого діла. Вона так і око своє скалічила. Мама розказувала. Рубала патики, і скалка втрапила до ока. До дохтора не хтіла йти. Так і втратила око.

— Слава Ісусу Христу! — гукнув я до цьотки, хоч нас і вчили говорити тільки «добрий день».

Я колись спробував так привітатися з бабою Манькою, але вона сказала, що говорити «добрий день» треба тільки вчителям, а всім іншим — «слава Ісусу Христу», то я й слухав бабу. Їй я довіряв більше, ніж нашому директору.

— Слава навіки! — відповіла цьотка. — Збираєшся до школи?

— Ая. А ви патики рубаєте?

— Ну. Хто ж їх, синочку, порубає?

— Коли я виросту, порубаю вам всі ваші патики, кілька скажете! Зачекайте ще трохи!

— Дай тобі, Боже, здоров'я, Михасику! Рости, буде мамі підмога. Тежко без чоловіка, — зітхнула цьотка.

Несподівано я зрозумів, що мені випав шанс дізнатися про своїх батьків трохи більше, бо цьотка явно була налаштована на розмову. Я покинув миску із пшеницею в літній кухні на бамбетлі і вже за мить був на подвір'ї в цьотки.

— Давайте, може, я спробую, — кивнув я на сокиру.

— Та ти шо, дитинко? То тежко! Ше покалічишся. Підростеш трохи, то спробуєш.

— Цьотко, а ви давно знаєте мого тата?

— Та як не знати? — зітхнула цьотка Славка. — Ми ж із єдного села були. Потому я вийшла сюда заміж, а його тут зробили головою колгоспу.

— А як вони з мамою познайомилися?

— Та як? Твоя мама з цьотков Каськов приїхали до нас звідтам... з москалів.

— З Полтави, — виправив я бабу.

— Ая. Їм дали сую хату.

— А ви знали людей, які там борше жили?

— Аякже. Знала-м. Наші сім'ї ту з діда-прадіда живют. Жили.

— А шо вони зробили?

— Коли?

— Ну... взагалі. Чого їх вивезли до Сибіру?

— А-а-а... Та то багато-кого вивозили.

— Михасю! — раптом поклікала мене мати. — Уже до школи пора! Слава Ісусу Христу, Славко.

— Слава навіки, Наталю. Ну, біжи, — то вже до мене.

— Чого ходив до цьотки? — запитала мама.

— Та так... Просто.

— Бери портфель і йди до школи. Галстук не забудь.

Юрко вже чекав мене біля свого дому. Він був босим.

— Била мама за мешти?

— Била, — зітхнув Юрко. — Казала, жи тепер буду босий ходив.

— Нічо. Я спитаю маму, може, в мене є якісь старі мешти, то возьмеш собі.

— Та не тре'. Мені й так добре. Ти написав математику?

— Тільки ти нікому не кажи: мама написала.

— Даш мені?

— Ну.

— Мама вчора ше й за книжки била. Всі в болоті.

— А мої всі в чорнилі. Юрку... А твій тато маму любив?

— Не знаю, але, певно, нє.

— Чо'?

— Та вона така криклива...

— То чо' він на ній ся вжив? Мама з татом присилювали?

— Ти якесь таке питаєш!

— Та я завжди таке питаю. Мама на мене сварить, жиби я не питав.

Не звертай уваги. А ти вивчив вірш?

— Вивчив. А ти?

— Я й так знав. «Васильки». Дівчачий вірш, — скривився я. — Але він дуже подобається моїй мамі. І я його знав, вчити не тре' було.

— А чо' дівчачий?

— Почуєш — зрозумієш.

— Його дівчина написала?

— Не, Володимир Сосюра.

— То вже не дівчачий, — заперечив Юрко.

«На святого Юрія»

На математиці ми з Юрком отримали прочухана через книжки. Не могли з них читати, бо в моєї сторінки виявились залитими чорнилом, а в Юрка букви закривало засохле болото. Я попросив одну книжку в дівчат, які сиділи за передньою партою, — у Данки і Зоньки, — але вони чомусь не захтіли дати. Я смикнув за косу Данку, а Юрко — Зоньку. Вони наробили репету і сказали вчительці, що ми не маємо книжок і ще їх чіпаємся. Вчителька гупнула нас указкою по плечах і пообіцяла все розповісти моїй мамі. Несподівано я почув, що мене хтось кличе. Обернувся, мужньо стримуючи сльози, викликані математичною указкою. Мене кликала Ганка. Певно, зараз буде мене дрочити. Та несподівано Ганка простягнула мені свою книжку з математики. Від здивування я навіть забув подякувати.

На перерві Данка кілька разів штовхнула Юрка. Вдала, наче випадково.

— Ти дурна? — вирішив уточнити колеґа.

— А моя мама кажуть, жи твій тато — злодій.

— Мій тато — не злодій!

— Злодій! Він магазин обікрав.

— Неправда!

— Неправда? А за віщо його до криміналу посадили?

Юрко почервонів.

— Посадили, бо то була помилка, — сказав я. — Скоро випустят. Ти дивися, жиби твого тата в криміналі не закрили.

— А то за віщо?

— А він твою маму б'є!

— Він не б'є маму, — почервоніла Данка.

— Б'є-б'є, — несподівано підтвердила Ганка. — Я сама виділа.

Ця дівка дивувала мене того дня, як ніколи. Я їй подумати не міг, що Ганка буде за нас із Юрком заступатися. А Данка не мала що їй відповісти і враз замовкла.

Наступним уроком була українська література. Мабуть, математичка таки наскаржилася мамі, бо вона зиркала на мене суворо. Запитала, хто

буде відповідати. Першою підняла руку Данка. Вона розказувала дуже довгий вірш про партію і ні разу не забулася. Я тільки запам'ятав, що його написав якийсь Тичина.

— Я би ліпше написав, — сказав Юркові.

— А ти що, пишеш вірші?

— Деколи, — ухильно відповів я. — Але не такі.

— Правильно. Таких не пиши.

— Ш-ш-ш, — зашикала на нас Зонька. Невже їй так подобалося слухати вірш?

— Молодець, Богдано, — похвалила Данку мама. — Ти дуже гарно розказала вірш. До того ж він великий. Ти сама вибрала?

— Тато поміг, — посміхнулася дівчина.

— Добре, сідай. П'ять. Хто наступний?

Наступною була Зонька. Я не запам'ятав, який вірш розказувала вона. Певно, теж щось про партію. Та я й не слухав. Вона теж отримала п'ятірку, а тих, хто хотів би розказувати вірші, більше не виявилось. Я зітхнув. Значить, мама питає мене. Так і трапилося. Я розказав вірш добре.

— Із чим автор порівнює у поезії васильки? — несподівано запитала мама.

Це мене здивувало й обурило. Дівчатам додаткових питань про поезію мама не ставила. Проте я не посмів висловити вголос своє обурення. До того ж питання було просте.

— Автор порівнює васильки з очима своєї милої.

Хтось із хлопців засміявся. Юрко запустив у нього книжкою. Мама зробила їм обом зауваження. Мені стало ніяково. Треба було все-таки вивчити якийсь інший вірш.

— А про кого автор говорить «і другий, далекий»?

Я ображено зиркнув на маму:

— Автор говорить про майбутні покоління. У якогось хлопця, який житиме після нього, теж буде кохана дівчина, а автор і його мила перетворяться на васильки, з якими той, другий, також буде порівнювати очі своєї дівчини.

Данка підняла руку.

— Так, Богдано?

— Як автор може перетворитися на васильки? — здивувалася дівчинка.

— Це метафора, — пояснив я.

— Шо? — не зрозуміла Данка.

— Перенесення ознак людини або предмета на інший предмет, — пояснила мама. — Молодець, Михасю. Сідай, п'ять.

— Звідки ти таке всяке знаєш? — здивувався Юрко.

— У мене мама — вчителька літератури, — зітхнув я. — Я з дитинства таке всяке чую.

Данка знову підняла руку.

— Я все одно не розумію.

— Та що тут не зрозуміло? — несподівано вигукнула Ганка. — Ті люди, які народяться після нас, так само будуть кохати, — почервоніла вона. — Це вічне почуття.

Я думав, що мама насварить її, бо Ганка вигукнула з місця, але вона не насварила.

— А ти, Ганю, який вірш вивчила?

— «Давня весна» Лесі Українки.

— Прошу, розкажуй.

Ганка теж отримала п'ятірку.

Це мали бути всі відмінні оцінки з літератури в нашому класі. Інші розповідали на четвірки, трійки, мусили бути й такі, які взагалі не вивчили вірш. Наступним мама запитала Юрка. З літератури він мав четвірки: не любив читати, а тим більше вчити вірші. Але мусив, бо ж цей предмет викладала моя мама.

— Який вірш вивчив ти?

— Вірш Богдана Кравціва «На святого Юрія», — голосно відповів мій колега.

Мама завмерла і здивовано поглянула на хлопця. Вона вже зібралася щось сказати, але Юрко почав декламувати:

— Тої ночі з веснянкою-бурею

Він примчався на білім коні.

«О візьми і мене, святий Юрію,

У бої, на пригоди бучні!».

І бажанням юнацьким окрилений,

*Я ухопився злотих стремен:
«І зміїв убивати — дай сил мені,
Й боронити красунь царівен!..».
Зупинився, зірками позначений,
Битий хмарами шлях під конем,
Білий лицар схилюся: «Юначе мій!..»
Зцілював мої вічі вогнем.
На хмаринках розцвів білих рож иней, —
Хтось немов занавісу роздер:
Ой, довкола народ мій знеможений!
У полоні мільйони сестер! —
«О, візьми, поведи Твоїм іменем
На святі справедливі бої!».
...Сходом сонця засяв опромінений
Злотий спис у правиці моїй.*

Я був упевнений, що Юрко отримає найвищий бал. Він розказав вірш дуже fajно, жодного разу не забувся. Проте мамі чомусь не сподобалося.

— Юрію, більше щоб ти таких віршів не обирав! Можеш вчити про природу, про рідний край, про дружбу. Підійдеш до мене після уроків, я підкажу тобі, які вірші можна вивчити. Сьогодні я не ставлю тобі оцінки. Вивчиш інший вірш, розкажеш його і тоді поставлю. Добре?

Юрко кивнув.

— Нічого не розумію, — звернувся я до нього. — Ти так fajно розказував... І вірш мені дуже сподобався. Що це з мамою?

Проте Юрко нічого не відповів.

Були такі хлопці

Після уроків Юрко пішов до учительської. Він був дуже мовчазний. В учительській, крім мами, нікого не виявилося. Я теж хотів зайти, але мама різко сказала:

— Михайле, почекай за дверима.

Усе це дуже мене дивувало. Я приклав вухо до стіни (дякувати Богу, що майстри зробили стіни в школі такими тонкими) і почув мамину з Юрком розмову, яка здалася мені також дуже незрозумілою:

— Юрію, ти знаєш, де твій тато? — запитала колегу мама.

— Знаю, — відповів він.

— Знаєш, за що він там?

— Знаю.

— Якщо не хочеш бути там, де твій тато, мовчи. І віршів таких ніколи нікому більше не розказуй. Ти зрозумів мене?

— Так.

— Ось, візьми цю книжку — це збірка поезій Володимира Сосюри. Вивчи вірш «Іду я стежкою дзвінкою». Зрозумів? Іди.

Юрко вийшов із маминою книжкою. Ми мовчки пішли. Я хотів запитати його, що мала на увазі мама, але вирішив змовчати. Зрозумів, що це якась таємниця, і Юрко не наважується мені її розкрити.

Вдома я запитав маму:

— За що Юркового тата посадили до тюрми?

— За крадіжку. Ти ж знаєш.

— Але ви говорили не про крадіжку. Я ж не дурний.

— Михайле, ти підслуховував?

Я опустив голову.

— Це дуже погано, — сказала мама.

— То Юрків тато — таки злодій?

— Ні! Послухай... Були такі хлопці... Вони воювали за Україну.

— Козаки?

— Ні. Вони хотіли свою державу, щоб Україна не була у складі Союзу, стала незалежною. Радянська влада з ними боролася. Коли ми з цьоткою приїхали в це село, думали, що вони — бандити, нам так

розказували, але виявилось, що це неправда. Вони просто хотіли побудувати свою державу і мали на це право. Але за зв'язок із ними карали. Їхні сім'ї вивозили до Сибіру.

— То людей, які колись жили в нашій хаті...

— Так, — кивнула мама. — Вони мали зв'язок з УПА.

— А що то таке?

— Українська повстанська армія. Михайле, послухай мене: ніколи ні з ким про це не говори!

— Добре. Я зрозумів. Не буду. А тато Юрка? Він теж був в УПА?

— Ні, але він допомагав повстанцям. У той час, коли ти народився, багатьох із них знищили або засудили. Тим, хто все ще залишався у підпіллі, було дуже важко. Люди боялися їм допомагати: їх залякували, вивозили в Сибір. Вуйко Штефко був одним із небагатьох, хто їм допомагав. Він жив бідно, тож наважився обікрати магазин для потреб підпілля. Його спіймали і засудили за крадіжку. Це врятувало сім'ю вуйка Штефка.

— Що саме?

— Те, що стаття була не політичною. Тепер ти розумієш, чого я боюся? Чому кажу мовчати? Мені страшно не за себе. Я за тебе боюся.

Мама мене обіймила і поцілувала.

— Ніколи і ні з ким не говори про те, що я тобі розказала, бо підставиш і себе, і мене, і Юрка, і його маму, і, можливо, ще когось.

— Я мовчатиму.

— От і добре.

Я більше нічого не питав, хоч і багато розмірковував над почутим від мами. Пам'ятаю ще, що того дня я ніяк не міг знайти свого зошета з віршами. Переживав, чи не взяла його мама, бо не хотів нікому показувати того, що писав. Встидався. Шукаючи зошит, я раптом почув, жи хтось мене кличе. Вийшов на двір. То була Ганка.

— Чого тобі? — сердито спитав я.

— Прийшла щось тобі сказати.

— Кажи.

— Мій тато прийде нині до Наталі Петрівни сваритися.

— Чого?

— Тато Данки розказав йому, жи Юрко читав на уроці релігійні вірші.

— То най іде сваритися до Юркової мами. Чого до нас іти?
Я похнюпився. Ганка мовчала.
— А ти чого прийшла?
— Жиби сказати.
— Сказала? Йди.
— То й добре, — набурмосилася Ганка.
Я переказав її слова мамі.
— І що буде? — запитав укінці.
— Нічого не буде. Не бійся.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ